

Structura gândirii și filosofia

Mihai Braga, dr. conf.

Universitatea Tehnică a Moldovei

Gândirea în anumite moduri

Gândirea în adâncime

Conceptul fundament al gândirii filosofice

Structura conceptului

Gândirea în anumite moduri

Până a-l citi mai atent pe Benedict Spinoza, credeam că ființa umană pur și simplu gândește, gândește mai bine sau mai rău, adică gândește după capacitățile sale, ori gândirea poate fi rațională, ori, să nu zic irațională, zic mai puțin rațională, și alte lucruri de acest fel. Însă în ”Etica ” lui Spinoza am găsit o frază care m-a făcut să fiu mai atent asupra la cea ce se numește gândire. El scrie: ”Moduri de cugetare cum sunt iubirea, dorința și altele care se numesc ”afectele sufletului” ...”[1] Atunci, când eu gândeam despre iubire, simpatie, oroare etc. le numeam sentimente, ori afecte. De la Spinoza am înțeles, că ele pot fi numite și moduri de gândire. Dar în ce sens ele pot fi numite moduri de gândire? Cum și în ce fel iubirea ori oroarea poate fi mod de a cugeta? Mai mult ca atât, aceste sentimente ori afecte ale sufletului sunt atât de multe și foarte des neînțelese în acțiunea lor. Chiar Spinoza în ”Etica” enumără foarte multe afecte ale sufletului: dorință, plăcere, neplăcere, admirație, dispreț, iubire, ură, înclinare, aversiune, devotament, speranță, frică, batjocura, siguranță, disperare, bucurie, muștrare de conștiință, compătimire, afecțiune, indignare, apreciere exagerată, disconsiderare, invidie, milă, mulțumire de sine, umilință, căință, trufie, mândrie, pudoare, dor, emulație, recunoștință, bunăvoință, răzbunare, cruzime, teamă, îndrăzneală, timiditate, consternare, amabilitate, ambiție, desfrânare, zgârcenie, voluptate, gelozie și acestea nu sunt toate, mai pot fi găsite. Si de aici reiese că eu pot cugeta într-atâtea moduri! Dar eu consideram, că fiecare gândește doar logic sau nu.

Înseamnă că cugetul meu este condus de un anumit sentiment, de exemplu, de bucurie sau de ură. Să ne amintim lucrarea lui Ion Druță ”Rubanca.” Druță povestește despre un caz, cum consăteanul Nastasiei (Rubanca), Toader Văcaru, în timpul foametei a furat un sac de cartofi de

la un oarecare moș Doagă. Pentru că ea îl ajutara tot timpul pe acest Toader, a fost foarte măhnită de comportarea acestuia. Și de atunci în mintea sa îl avea de un om rău, nedemn. Cum zicea ea: ”În tot satul lumea ca lumea. Numai Toader acela, bată-l crucea...” Și atunci, când după mulți ani acesta era în drum pe lângă cirezile de paie păzite de Rubanca, cu bucuria sa, că i s-a născut un băiat, Rubanca a crezut, că acesta iarăși a venit să fure, de data aceasta, paie. Deci de față avem o predispoziție, care este dirijată de ideea, că omul acesta este nedemn. Dar parcă noi numai o dată gândim ca Rubanca.

Dacă noi vom gândi mai departe, înseamnă că va trebui să facem concluzia, că avem mai multe moduri de a gândi, de a aduna ideile noastre și a le uni în anumite feluri, adică de a gândi în modul de iubire, în modul de ură, în modul de muștrare de conștiință, în modul de răzbunare, în modul de disperare etc., adică toate afectele sufletești, ori toate sentimentele noastre se transformă în anumite moduri de cugetare, sau, mai bine zis, într-un fel de idei diriguitoare a cugetului nostru, care de fapt rămân necontrolate de noi, adică de conștiința noastră.

Dar care sunt modurile preferabile de gândire? În lumea civilizată este preferabil modul de gândire rațional, care dă posibilitatea de a efectua acțiuni raționale, pragmatice, eficiente și care face posibil reducerea cheltuielilor materiale și financiare. Fundamentul acestui tip de gândire astăzi a devenit matematica, dar care cât de mult nu este studiată în școli, universități, totuși, rămâne necunoscută de marea majoritate a oamenilor, aceasta (matematica) fiind o ”terra incognita” din cauza simbolismelor sale, a nivelului inferior de predare, pe care mulți dintre matematicieni îl ascund sub fraza ”că nu toți sunt capabili de a înțelege matematica.”

Gândirea în adâncime

Filosoful spaniol Ortega-y-Gasset la unul din cursurile sale despre ceea ce este filosofia spune, că de fapt spaniolii atunci când lecturează ceva, ei lecturează orizontal și nu în adâncime. Filosofia trebuie lecturată nu orizontal, ci în adâncime. Este foarte important acest moment nu numai pentru lectură, ci și pentru gândire. Gândirea care plutește la suprafața nu poate fi filosofică.

Bertrand Russel, cercetând fundamentele matematicii, în lucrarea sa ”*Principia matematica*” spune, că pentru a rezolva această problemă a fost nevoie să reducă teoriile matematicii la câteva presupuziții fundamentale.

„ Orice problemă filosofică autentică este o problemă de clarificare analitică; iar metoda acestor probleme constă în a porni de la rezultatele date și de a conchide cu privire la premisele pe care se sprijină ele. ... în toate reflecțiile mele cu privire la matematică, la fizică, la relația dintre limbaj și fapte – m-am condus permanent după o anumită metodă. Am pornit de la presupunerea că toate conținuturile științei și ale ”simțului comun” pot fi interpretate că sunt în linii mari adevărate și m-am întrebat atunci: care este numărul cel mai mic posibil de ipoteze care sunt suficiente pentru derivarea acestui stoc de adevăruri. Aceasta este, desigur o chestiune în care nu o scoatem la capăt fără apel la tehnici logice detaliate și în care, nu există în afară de aceasta, o soluție absolut univocă. Dacă avem de a face cu un stoc determinat de enunțuri – ca în matematica pură sau în fizica teoretică – aceste enunțuri pot fi derivate dintr-un număr de presupuziții de bază formulate cu ajutorul unor concepte de bază nedefinite, și tot ceea ce îngăduie să micșorăm numărul conceptelor de bază nedefinite, a presupuzițiilor nedemonstrate este un progres autentic, căci în acest fel, șansele de eroare vor fi micșorate la numărul de ostatici (pentru a folosi o expresie a lui Bacon) care trebuie să garanteze pentru adevărul sistemului în integritatea lui, va fi mai mic. Din acest punct de vedere am găsit ca deosebit de îmbucurător faptul că matematica este reductibilă la logică. Matematicianul german Kronecker, spunea că „Dumnezeu a creat numerele întregi și că tot restul – așadar, fracțiile, numerele reale, numerele imaginare și numerele complexe sunt opera omului”. Acest punct de vedere era nemulțumitor în măsura în care aveam de a face, ca și mai înainte, cu o înfinitate de entități misterioase, și anume, numere întregi, respectiv naturale, și am fost deosebit de fericit atunci când, în cele din urmă, și acestea au putut dispărea de pe scenă și când activitatea creatoare a lui Dumnezeu a fost necesară numai pentru concepte pur logice ca „sau”, „nu”, „toți”, „unii”... Cu alte cuvinte: numărul de presupuziții care era necesare pentru a garanta adevărul matematicii pure s-a micșorat.” [2]

Ortega-y-Gasset propune, să atragem atenția la filosofia hegeliană, și în deosebi la Știința logicii. Gândirea hegeliană merge în cercuri. Primul cerc este la suprafață, al doilea se adâncește și al treilea unește primele două, astfel Hegel primește cea ce există real.

Conceptul fundament al gândirii filosofice

Dar este destul de dificil ca să înțelegem din ceea ce spune Ortega-y-Gasset ce este, totuși, gândirea filosofică. Același Hegel spune că gânduri sunt multe, mai bune, mai rele, adevărate, false etc., dar principalul nu este gândul, ci conceptul. Anume el destăinuiește, ce este gândirea filosofică și filosofia însăși.

Gândirea filosofică este gândire în concepte, iar filosofia este creare de concepte. Nietzsche spune, că filosoful nu poate să primească conceptele altui filosof și să le lustruiască, el trebuie să le creeze pe ale sale. Filosoful nu se poate folosi de conceptele altui filosof. Ele îi sunt străine. Astfel, apare altercația dintre un șir de filosofi europeni și Descartes în privința conceptului fundamental al filosofiei sale „Cogito”. “Căci dacă Descartes,- scrie J. Locke în această privință,- afirmă că subiectul inteligent și inteligența sunt același lucru, atunci s-ar întoarce la felul acela întunecat de a vorbi al școlii: vederea este ceea ce vede, intelectul înțelege, voința vrea – nu subiectul ”. La care Descartes spune, că Locke nici nu înțelege despre ce, de fapt, este vorba: „Nimeni nu tăgăduiește că eu, cel care cuget sunt deosebit de cugetarea mea. Dar nici nu e vorba de așa ceva în meditația a doua, la locul citat: ci acolo, după ce se înșiră diferite feluri de a cugeta (a concepe, a afirma, a nega etc.) se arată că nu sunt desprinse de cugetarea mea și nici de mine însumi, întrucât ele nu pot avea nici o existență în afară de mine.” [3]

Încercătura, conținutul, unui și același concept la diferiți filosofi este diferită. Să vorbim, de exemplu, despre conceptul filosofic de spațiu. La Aristotel acesta, de fapt, este locul, locul în care se găsește ceva, la Democrit vidul, la alți filosofi, spațiul capătă structură geometrică. Heidegger nu este de acord cu aceste interpretări ale spațiului și consideră că spațiul este mundan, că spațiul este apropiat de noi, în el sălășuiește tot ce ne este necesar nouă ca ființe umane. El critică conceptul de spațialitate a lumii ca întindere, o viziune creată de tipul de gândire geometric și, în general, științele naturii.

Structura conceptului

Filosofia este arta de creare a conceptelor, dar acest proces nu este direct, el include un șir de elemente:

1. problema care trebuie rezolvată;
2. determinarea momentului și situației întrebării;

3. împrejurările;
4. peizajul problemei;
5. personajele conceptului;
6. condițiile filosofice ale conceptelor.

Personajele filosofice ale conceptului.

Personajele filosofice ale conceptului sunt capabile să determine definiția lor. Unul dintre personaje este ”prietenul”. Cu acesta începe gândirea filosofică greacă, la alte popoare a fost ”înțeleptul”. Anume grecii au fixat moartea înțelepților și i-au înlocuit cu filosofi, prietenii înțelepciunii, pe care o caută, dar formal nu o dețin, nu o șposedă. Însă între filosof și înțelept deosebirea constă nu în nivelul de înțelegere, ci într-aceea că înțeleptul antic gândea prin intermediul figurilor, iar filosoful prin intermediul conceptelor, el le-a inventat și a început să gândească cu ajutorul lor. Înțelepciunea s-a schimbat foarte mult. De aceea, a devenit foarte dificil să înțelegi ce este ”prieten” mai ales la greci.

Poate prin cuvântul prieten se desenează o oarecare intimitate a măiestriei, un fel de gust al maestrului pentru materialul de care era potențial dependent, ca lemnarul de lemn, un lemnar bun este dependent de lemn, deci, el este prietenul lemnului. Este o întrebare foarte serioasă, pentru că în filosofie prin ”prieten” nu se înțelege un personaj exterior, exemplu sau împrejurare empirică, dar ceva ce se găsește în interiorul gândirii, condiție a posibilității sale însăși, categorie vie, element al experienței transcendente. Datorită filosofiei grecii au schimbat poziția ”prietenului”, care este raportat nu la un oarecare om ci la Obiectivitate. El este prietenul lui Platon, dar mai mult este prietenul adevărului sau a conceptului.

Ce înseamnă ”prieten” când el devine un personaj conceptual, adică presuposiție a gândirii? Poate acesta este îndrăgostit? Cred că anume așa este. Doar prin prieten gândirea iarăși capătă legătura viabilă cu Altul, care s-ar părea că este exclus din gândirea pură. Dar poate aici se are în vedere încă altcineva, nu prieten și nu îndrăgostit. Căci dacă filosoful este prieten al înțelepciunii sau este îndrăgostit în ea, acesta este și pretendent, fiind mai degrabă într-o tendință potențială, decât într-o posesie reală. Atunci ”prieten” este și pretendent, de atfel al cui prieten el se numește. Acesta este lucru la care este direcționată pritenția, dar nu un

al treilea; acela, invers, devine rival. Se dovedește că în prietenie este tot atâta concurența necredincioasă către rival, cât și tendința iubitoare față de obiectul dorinței. Este de ajuns ca prietenia să se adreseze către esență, cum doi prieteni devin pretendent și rival. Acesta este specificul datorită cărui filosofia devine fenomen al civilizației grecești, care se identifică cu contribuția culturală a orașelor-polisuri grecești. În ele se formează societăți de prieteni și egali, dar între ei și în interiorul acestor societăți se stimulau relații de concurență; în toate domeniile se înfruntau unul cu altul pretendenții – în iubire, jocuri, procese, în conducerea statului, în politică, poezie, premisa cărei este nu prietenul, ci pretendentul și rivalul. Rivalitatea oamenilor liberi, atletism, ridicat la principiul general – agon (concură, luptă, formă de discuție). Prietenia este chemată să împace unitatea esenței cu rivalitatea pretendenților.

Prieten, îndrăgostit, pretendent, rival sunt caracteristici transcendente – personaje ale gândirii filosofice.

Filosoful este prietenul conceptului, el se găsește în dependență potențială de concept. Aceasta înseamnă că filosofia nu este doar arta de a forma concepte, inventa, ori a le pregăti, pentru că conceptele nu sunt numai decât forme. Este mai bine spus, că filosofia este disciplina, care constă în crearea conceptelor. Deci prietenul este prieten al propriilor concepte. Să creezi concepte noi, acesta este obiectul filosofiei. Pentru că conceptul trebuie să fie creat, el trebuie să fie legat de filosof ca de un om care îl poartă în potență, care are pentru aceasta măiestrie și potență.

Definirea filosofiei drept cunoaștere prin concepte este finală. Dar nu trebuie opusă cunoașterea prin intermediul conceptelor și construirea conceptelor prin experiența posibilă. Pentru că Nietzsche spune că cunoașterea prin conceptele formate de alți filosofi nu este posibilă. Conceptele trebuie să le creezi de sine stător. De aceea filosofii mari au conceptele sale: “substanța” la Aristotel, “cogito” la Descartes, “monada” la Leibniz, “apriori” la Kant, “durata” la Bergson.

Cunoaștem că ”pretendentul” totdeauna are rivali. Grecii au inventat agonul ca regulă a societății de prieteni, oameni liberi, pentru că concurează între ei. Aceasta este situația descrisă de Platon, când orișice cetățean care pretinde la ceva, întotdeauna întâlnește rivali, deci este necesară îndemânare să judeci despre seriozitatea pretențiilor. Lemnarul pretinde la lemn, dar se împiedică de pădurar, cărbunar, care susțin că și ei sunt prietenii lemnului. La realizarea grijei față de oameni sunt mai

mulți pretendenți, care se dau drept prieten al omului: țăranul îl hrănește, medicul îl lecuiește, învățătorul îl învață, ostașul îl apără. În politică sunt și mai mulți pretendenți. De aceea Platon produce un șir de instanțe care ar judeca despre fondarea pretențiilor pretendenților, acestea și sunt ideile lui în calitate de concepte. Dar și aici întâlnim mai mulți pretendenți care spun, că anume ei sunt filosofii adevărați, ei sunt prietenii înțelepciunii. Rivalitatea atinge limitele sale în discuția sofist-filosof. De aceea trebuie să ne învățăm a deosebi prietenul adevărat de prietenul fals, iar conceptul de simulacru (imitație). Imitator și prieten, acesta este spectacolul pus de Platon în dialogurile sale, unde apar diferite personaje conceptuale.

Cu cât filosofia se înlătură de la sarcina sa principală de a crea concepte cu atât mai mult apar rivali, care pretind la rolul filosofiei, acestea pot fi științele concrete (științele umanitare, epistemologia, lingvistica, logica, științele informaționale), religia. Toate sunt pretendenți – simulacre.

Dar, în genere, problema principală a științei filosofice este că filosofii nu se ocupă de concept, ei îl iau ca ceva dat, cunoștințe date și îl utilizează. Dar conceptul nu se dă dinainte, ei trebuie creat, el se presupune pe sine însăși prin legile sale interioare, una reiese din alta. Cu cât mai mult conceptul se presupune cu atât mai mult se crează. El depinde de activitatea de creativitate a subiectului, dar conținutul este obiectiv și se presupune pe sine însăși: cel mai subiectiv este și cel mai obiectiv.

Conceptul nu este o idee abstractă. Aceasta a demonstrat Hegel. El dă conceptului o definiție puternică prin figurile creației și momentele presupuneri pe sine însuși: figurile au devenit componente ale conceptului, în care el se crează prin conștiință, pe când momentele formează un alt aspect, el se presupune pe sine însuși, unește în sine diferite minți.

Nu există concepte simple, în concept întotdeauna sunt părți care-l determină. De aceea întâlnim la mulți filosofi punctul de vedere că conceptul pentru a-l înțelege trebuie divizat, dezmembrat. El este ceva integral, pentru că totalizează componentele sale, dar acesta este o integritate fragmentară. Numai așa conceptul se poate separa din haosul vieții psihice, care este gata în orice moment să-l înghită din nou.

Referințe bibliografice:

1. Benedict Spinoza. Etica. București, 1993, p. 40.
2. M. Flonta. Studiu introductiv la lucrarea: Bertrand Russel. Problemele filosofiei. P. IX-X.- <http://ssu.utm.md>.
3. Rene Descartes. Două tratate filozofice. B., 1992, p. 326-327.

Erori în procesul argumentării

Vasile Guțu, doctor în filozofie, conferențiar
Institutul de Relații Internaționale din Moldova

„Viitorul este larg deschis și el depinde de noi toți. Depinde de ceea ce... oameni fac și vor face astăzi, mâine și poimîine. Iar ceea ce facem și vom face depinde de gîndirea noastră și de dorințele noastre de speranțele și de temerile pe care le avem. Depinde de cum vedem lumea și de cum evoluăm posibilitățile care ni se deschid în viitor” [1, 93]. Cu aceste cuvinte își începe prelegerea sa Karl R. Popper celebru om de știință și teoretician al științei politice, ținută pentru Liberales Forum al Universității din Saint-Gall (Elveția) în 1989, ceea ce facem și vom face depinde după cum se subliniază de gîndirea noastră în primul rînd. Lumea greacă și cea latină ne-au lăsat studii fundamentale care au abordat problemele gîndirii corecte, creatoare. Aceste studii s-au materializat în particular și asupra problemelor nemijlocit legate de argumentație. Recent, în Europa și în Statele Unite ale Americii interesul pentru acest subiect s-a reînnoit și a contribuit la apariția mai multor organizații și asociații:

- Societatea internațională pentru studiu al argumentației
- Asociația logicii neformale și a gîndirii critice
- Asociația științifică americană
- Asociația comunicării verbale
- Asociația internațională a comunicării
- Asociația internațională a pragmaticii.

Studiul argumentării dispune și de propria sa infrastructură științifică ce este compusă din revistele din societăți care sînt editate în serii de cărți, cum ar fi: *Argumentation and advocacy*, *Informal logic*, *Argumentation*. În Statele Unite au loc permanent conferințe științifice consacrate acestui domeniu. Pentru ca comunicarea verbală și anume